

NEDERLANDS TIJDSCHRIFT VOOR VELDBIOLOGIE
OPGERICHT DOOR E. HEIMANS, J. JASPERS Jr EN JAC. P. THIJSSE

Vogelrijkdom van onze open landschappen in winter en broedtijd

D. M. DE VRIES en G. DE VRIES-SMEENK.

Ons onderzoek naar de samenstelling van vogelbevolkingen voltrekt zich volgens twee hoofdlijnen. In de eerste plaats werd in 1950 aangevangen met regelmatige vogeltellingen, het gehele jaar door, in een graslandgebied en in een bos, beide in de omgeving van Wageningen gelegen. Dit dynamisch gerichte sociologische onderzoek kon op den duur alleen volgehouden worden in het open zuidelijke gedeelte van de Gelderse Vallei. De over het algemeen wel bemoedigende uitkomsten over twintig jaren betreffende de maanden mei en november zijn intussen elders samenvattend gepubliceerd (6). Zulks neemt niet weg, dat we op enkele zich daar-

toe lenende kanten van dit onderzoek te gelegener tijd in De Levende Natuur nader zullen ingaan.

Naast het onderzoek door de jaren heen werd in 1960 begonnen met een breed opgezet onderzoek naar de samenhang tussen vogelbevolking en landschap met behulp van de 2-km-lijntranssect-methode (2). In 1963 leek het ons echter raadzaam de tot dan toegepaste werkwijze te vervangen door de 10-ha-bloktranssect-methode (3). Tellingen binnen terreinen van steeds dezelfde oppervlakte hebben immers als niet te onderschatten voordeel, dat dan ook de rijkdom aan vogelsoorten van de verschillende betrokken land-

schappen kan worden vergeleken. Bij dit onderzoek, dat zich over ons gehele land uitstrekt, werd verscheidene jaren de zeer gewaardeerde steun van het voormalige RIVON ondervonden. Het wordt zowel 's winters, maar dan bij open weersgesteldheid, als in het broedseizoen uitgevoerd, niet dus in de trektijden, wanneer de gebondenheid der vogels aan het landschap uiteraard het geringst is. In de winter wordt de plaatskeuze der vogels vrijwel beheerst door het beschikbare voedsel en de mogelijkheid om dekking te vinden en uit te rusten. Daarnaast laat zich in de broedtijd de drang tot nestelen onweerstaanbaar gelden, ook wel op plaatsen, waar niet voldoende voedsel voorhanden is.

Dit correlatief oecologische onderzoek is nu, althans in Nederland, afgesloten voor de open landschappen zand, heide, bouwland en

grasland, zulks in de winter en, op wat bouwen graslandgebieden na, ook in het broedseizoen. Op enkele uitzonderingen na werden daarbij steeds de transectblokken zowel in de winter als ook in de broedtijden opgenomen, zij het in de regel slechts eenmalig. Bij langzaam en goed oplettend doorlopen van de terreinen werden alle vogels, die we zagen of hoorden, voor dit doel genoteerd, behalve dan degenen, die zich zonder meer overspoedden. Hiermede volstonden we echter niet. Ook de aantallen plekken, waar de vogels zich bevonden, alsmede de zingende vogels werden geteld, dit om inzicht in de sociabiliteit en althans een benadering van het aantal territoria te verkrijgen. Geenszins is dus door ons gestreefd naar op grote schaal ondoenlijk veel tijd vergende bepalingen van de volledige aantallen vogels, die huisden binnen de 100 m aan weerszijden

Fig. 1. Stuijzand bij Wekerom.

Fig. 2. *Vastgelegd zand op de Hoge Veluwe bij Otterlo.*

van de 500 m, die we bij elke transectopname in open landschap aflegden. Het gaat er immers bij dergelijk onderzoek in den brede om, dat grote aantallen voldoende vergelijkbare waarden worden verkregen, ook al zijn deze niet absoluut, steeds door dezelfde lieden verzameld, teneinde klaarheid te scheppen in het verband tussen vogelbevolking en landschap.

In deze eerste van enige mededelingen in dit tijdschrift over de uitkomsten van ons vogelkundige onderzoek op Nederlandse zanden, heidevelden, bouw- en graslanden beperken wij ons tot de vergelijking per landschapstype van het gemiddelde aantal vogelsoorten en van het gemiddelde aantal vogelindividuen van alle er waargenomen soorten tezamen. Daarnaast is het zeer belangwekkend een en ander te vergelijken met de soortgelijke waarden, die we op Majorca met zijn Middellandse-Zee klimaat vonden voor de met de heide overeenkomende „garrigue” („matorral” in het Spaans) en het bouwland (4, 5). De afzonderlijke vogelsoorten zullen later buiten het bestek van dit stukje aan de orde komen bij de behandeling achtereenvolgens van de vogelbevolkingen van genoemde landschapstypen. Als sluitstuk van de reeks zal te zijner tijd de voorkeur van vogelsoorten voor bepaalde landschappen

worden nagegaan, dit dan weer betreffende de winter en de broedtijd.

Alvorens tot vergelijking van de vogelrijkdom van onze zanden, heiden, bouw- en graslandgebieden onderling over te gaan, dient nog te worden opgemerkt, dat zich in geen van de hierbij betrokken 10-ha-bloktranssecten woningen bevonden. Woongebieden, boomgaarden en bossen van verschillende soort zijn voor later voorbehouden. In verscheidene van onze blokopnamen van zanden, heiden, bouwland- en graslandgebieden groeiden wel bomen, heesters of (en) struiken, maar natuurlijk niet zo veelvuldig, dat van bos of struikgewas gesproken kon worden. Het aantal bloktranssectopnamen voor de landschapstypen zand, heide, bouwland en grasland hier te lande bedraagt onderscheidenlijk voor de winter 34, 86, 147 en 271, en achtereenvolgens voor het broedseizoen 33, 86, 123 en 249 (beide laatste aantallen voorlopig).

Beschouwen we nu de vogelrijkdom van onze zanden, heidevelden, bouwland- en graslandgebieden aan de hand van bijgaande staatjes, waarin de gemiddelden ten dienste van een goed overzicht tot gehelen zijn afgerond en die van Majorca (5) voor de verreweg open struwelen en de bouwlanden tussen haakjes achter de Nederland-

se waarden zijn geplaatst. Graslandcijfers kunnen we niet van Majorca verschaffen, want het ons zo vertrouwde blijvende grasland wordt daar niet gevonden. Tabel 1 geeft het gemiddelde aantal soorten, tabel 2 het gemiddelde aantal vogelindividuen, en wel onder elkaar voor de landschapstypen zand, heide (garrigue), bouwland en grasland; telkens links voor de winter en rechts voor de broedtijd.

Tabel 1. Gemiddeld aantal vogelsoorten in winter en broedtijd voor open landschappen met tussen haakjes waarden voor Majorca.

	Winter	Broedtijd
Zand	1	4
Heide (garrigue)	2 (7)	7 (9)
Bouwland	4 (9)	8 (9)
Grasland	7	13

Bezien we nu eerst het gemiddelde aantal vogelsoorten (tabel 1), dan valt onmiddellijk op, dat in Nederland de soortenrijkdom 's winters voor alle vier landschappen aanzienlijk geringer is dan in de broedtijd. Wat er aan soortenwinst is aan wintergasten kan

Fig. 3. Heide met Struikhei en hoge *Jeneverbes* bij Kootwijk.

blijkbaar niet op tegen het soortenverlies aan zomergasten. Dat de onvruchtbare zanden en heidevelden in vogelsoorten duidelijk de grootste winterse terugval vertonen, vindt uiteraard zijn grond hierin, dat er in het ongunstige jaargetijde daar maar heel weinig te halen is. Immers de zomerse insecten en ander klein gedierte vliegen en kruipen er dan niet meer rond. Zelfs gewone standvogels als Veldleeuweriken zoeken dan noodgedwongen elders hun heil. De rijkdom aan vogelsoorten op Majorca van de garrigue en de bouwlanden, hoger dan die van de heide en bouwlanden hier te lande, vertoont echter onderscheidenlijk, zowel als tussen de seizoenen, weinig verschil. Ook alleszins begrijpelijk, want de kalkrijke garrigue van ginds is minder onvruchtbaar dan de in uiterlijk er mee vergelijkbare heide van hier. 's Winters zijn daar bovendien volop bessen van allerlei soort te genieten, daarenboven vliegen er in het Middellandse-Zeegebied ook in die tijd nog tal van insecten rond. Daarbij komt, dat de bouwlanden aldaar veel onkruidrijker zijn dan hier.

Vele soorten planten bloeien er in het voor hier ongunstige jaargetijde volop en aan vruchten en zaden is ook geen gebrek. Het milde winterweer van de Middellandse Zee, alsmede de natuurlijke vruchtbaarheid van de garrigue wissen dus de verschillen in vogelrijkdom uit, die in onze streken 's winters zo sterk naar voren komen tussen zanden en heidevelden enerzijds en gras- en bouwlanden aan de andere kant. Zowel in de winter als in het broedseizoen herbergen in ons land de graslanden wel verreweg de meeste vogelsoorten onder de open landschappen te land. Geenszins vreemd, daar het grasgewas en de humusrijke zode verhoudingsgewijs de grootste biomassa aan wormen en andere ongewervelde dieren te bieden heeft aan onze gevleugelde vrienden (1).

Fig. 4. *Komgrasland bij Ommeren.*

Tabel 2. Gemiddeld aantal vogelindividuen in winter en broedtijd voor open landschappen met tussen haakjes waarden voor Majorca.

	Winter	Broedtijd
Zand	5	8
Heide (garrigue)	5 (27)	23 (30)
Bouwland	52 (151)	29 (59)
Grasland	126	58

Nog veel sterker dan in het aantal soorten komt de winterse kloof in vogelrijkdom van hier tussen zanden en heiden ten opzichte van bouw- en graslanden tot uiting in het aantal vogelindividuen (tabel 2). In de winter, voor het 's zomers uiterst droge en hete Majorca wegens de winterregens de beste tijd van het jaar, zijn de bouwlanden daar nog vogelrijker dan de vruchtbare graslanden bij ons. Deze zijn immers bij tijd en wijle hard bevroren of bedolven onder de sneeuw, zeer ten ongerieve van de vogels, waarvan vele dan zuidwestelijker hun toevlucht moeten

zoeken. De zwermen wintergasten op Majorca overtreffen dus nog die in ons land, uit het barre noordoosten afkomstig. Merkwaardig is voorts wel, dat op de bouw- en graslanden hier te lande in de broedtijd wel ongeveer tweemaal zoveel vogelsoorten worden aangetroffen als in de winter, maar dat het algehele aantal vogelindividuen dan juist gehalveerd is. Hoe komt dit? Weliswaar komen er nieuwe soorten als insekteneters bij, maar de grote troepen Kieviten, Goudplevieren, Spreeuwen, Kramsvogels, Houtduiven, Koperwieken, en niet te vergeten ganzen en zwanen, die ons 's winters bij niet te streng weer gezelschap houden, zijn in mei al weer in hun broedgebieden van het 's winters onherbergzame noordoosten terecht gekomen. Daar komt nog bij, dat er in de lente territoriumspreiding plaats vindt. Met het onbezorgde man aan man zwervend voedselzoeken is het dan gedaan. Veldleeuweriken bijvoorbeeld, die in de winter bij honderden

tegelijk vooral de bouwlanden bevolken, zingen in hun gezinstijd hun wisselende lied evenzeer boven akker, weide of heide. De rondtrekkende troepen mezen met goudhaantjes zijn dan ook ontbonden, evenals de grote vluchten Houtduiven. Maar is de broedtijd weer ten einde, dan ontvolken de zanden, heidevelden, blauwgraslanden en hoge venen snel. Zelfs tijdens het broeden al gaan vele vogels van daar, als het maar even kan, elders hun gading zoeken. Zoals bijvoorbeeld Kieviten, Grutto's, Wulpen, Kemphanen en eendesoorten. Het aldaar minder rustig zijn nemen zij kennelijk op de koop toe; de baat gaat voor. Verhuizing met de jongen naar vruchtbaardere plaatsen, zoals beweidde graslanden dicht bij de boerderijen, is eer regel dan uitzondering.

Al met al lijkt het naast elkaar voorkomen van natuurterreinen, als ongestoorde broedplaatsen, naast gebieden met een overvloed aan voedsel, zoals de Waddenzee, vette weiden en villawijken, een zegen voor onze vogelstand, die het naar onze stellige overtuiging, althans in het algemeen, goed maakt. Dit schijnt wel een wonder, gezien de aanslagen, die er van alle kanten op de vogels gepleegd worden, zoals door sluipend gif, eierroof, moordvangsten (België) en maar neerknallen (Frankrijk). Maar laten we ook bedenken dat overvloed aan voedsel wel heel belangrijk is voor bestaan en vermenigvuldiging, terwijl voorts de aanpassingsmogelijkheid van verscheidene vogelsoorten verrassend groot blijkt te zijn.

Litteratuur:

1. Bund, C. F. van de, D. M. de Vries en G. de Vries-Smeenk, 1970. Biosociologisch onderzoek betreffende de vogelstand en hoeveelheid ongewervelde dieren. *De Levende Natuur* 72: 279-284.
2. Vries, D. M. de, 1962. Opzet van een onderzoek naar de landschapsbinding der vogels. *Het Vogeljaar* 10: 296-303.
3. Vries, D. M. de, en G. de Vries-Smeenk, 1967. Talrijkheid aan vogelsoorten in verschillende landschappen. *De Levende Natuur* 70: 247-258.
4. Vries, D. M. de, en G. de Vries-Smeenk, 1970. Wijngaarden winterverblijf voor vele vogels. *De Levende Natuur* 73: 47-48.
5. Vries, D. M. de, en G. de Vries-Smeenk, 1971. Landschap, landbouw en vogelbevolking van Majorca. *De Levende Natuur* 74: 164-175.
6. Vries, D. M. de, 1972. Veranderingen in de vogelstand van een graslandgebied gedurende twintig jaren. *Landbouwkundig Tijdschrift* 84: 15-24.

De Leidse Baan: het einde en het begin van een weg

HUGH P. GALLACHER.

Want ambtenaren zijn te klein
om zuinig op ons land te zijn.
Ze weten niet meer wat ze doen
want elke boom die valt, wordt
nooit meer groen.

G. Haverkate

Met de beslissing om de Leidse Baan — de door Gedeputeerde Staten van Zuidholland gewilde zesbaans-autosnelweg tussen Den

Haag en Leiden — voorlopig in de ijskast te zetten, is de zenuwslopende touwtrekkerij van de afgelopen maanden tussen voor- en tegenstanders van deze beruchte weg tot een voor de natuurbeschermers gelukkig einde gekomen.

Zoals de Leidse Baan was geprojecteerd, zou zij met volledige minachting voor een der laatste resten authentieke natuur in de streek